

12. Яшанов С. М. Система інформатичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання: монографія; за наук. ред. М. І. Жалдака. / С. М. Яшанов. – К: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 486 с.
13. The Why and How of Open Education. – The Netherlands: United Nations University / UNUMERIT / CCG / 2011. – 188 p.

УДК 378.091.322:[37.016:91]

С. Г. КОБЕРНИК

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано значення і визначено сучасний стан самостійної роботи студентів з методики навчання географії в умовах реформування вищої освіти в Україні. Запропоновано сучасну класифікацію форм і завдань для організації самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів географії за змістом нормативної методичної дисципліни. Охарактеризовано основні види завдань самостійної діяльності студентів з методики навчання географії в межах аудиторних занять і позааудиторної роботи. Розроблено методичні рекомендації для якісного й раціонального виконання студентами елементів самостійної роботи з дисципліни та оцінювання її результатів.

Ключові слова: самостійна робота студентів, пізнавальна навчальна діяльність, форми і види самостійної роботи, завдання для самостійної роботи, методика навчання географії, методичні рекомендації, вища педагогічна освіта.

С. Г. КОБЕРНИК

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ПО МЕТОДИКЕ ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УКРАИНЕ

Проанализированы значение и современное состояние самостоятельной работы студентов по методике обучения географии в условиях реформирования высшего образования в Украине. Предложена современная классификация форм и заданий для организации самостоятельной познавательной деятельности будущих учителей географии в соответствии с содержанием нормативной методической дисциплины. Дана характеристика основных видов заданий самостоятельной деятельности студентов по методике обучения географии для аудиторных занятий и внеаудиторной работы. Разработаны методические рекомендации для качественного и рационального выполнения студентами элементов самостоятельной работы по данной дисциплине и оценивания ее результатов.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, познавательная учебная деятельность, формы и виды самостоятельной работы, задания для самостоятельной работы, методика обучения географии, методические рекомендации, высшее педагогическое образование.

S. G. KOBERNIK

ORGANIZATION OF SELF STUDY COGNITIVE LEARNING OF STUDENTS ON THE METHODOLOGY OF TEACHING GEOGRAPHY IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article analyzes the importance and defines the current state of students' self study learning on the methodology of teaching geography in terms of reforming higher education in Ukraine. A modern classification of forms and tasks for the organization of self study learning of future teachers of geography within the meaning of normative methodical discipline is suggested. The basic types of tasks for students' self study learning on the methodology of teaching geography within the classroom training and extracurricular work are described. The appropriate methodical recommendations for students' qualitative and efficient accomplishment of the elements of self study learning on the discipline and its results assessment are developed.

Keywords: *students' self study learning, cognitive learning activities, forms and types of self study learning, tasks for self study learning, methods of teaching geography, methodical recommendations, higher pedagogical education.*

Соціально-економічні й політичні зміни в нашому суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване європейське і світове співтовариство неможливі без змістовної і структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення якісної підготовки, мобільності і конкурентоспроможності фахівців. Найважливішим завданням педагогічного вищого навчального закладу (ВНЗ) нині є забезпечити й озброїти студентів продуктивними способами здобувати і застосовувати на практиці фахові знання у сфері своєї майбутньої професійної діяльності, на основі яких вони зможуть обґрунтовувати власні пізнавальні дії, узагальнювати і переносити в нові умови способи навчально-пізнавальної і творчої діяльності. Це завдання передбачає зміну ролі суб'єктів навчального процесу в способах отримання знань, формуванні професійних умінь та навичок і вимагає створення відповідних умов для розвитку особистості, її здатності до мобільності, самопізнання, самовдосконалення, самоосвіти.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та змістове наповнення форм і видів самостійної роботи з методики навчання географії.

Для досягнення мети передбачено й реалізовано такі завдання:

- 1) проаналізувати роль і значення самостійної роботи студентів при вивченні географії в умовах реформування вищої освіти в Україні;
- 2) запропонувати сучасну класифікацію форм та видів самостійної навчальної діяльності студентів з методики навчання географії;
- 3) розробити систему завдань для організації аудиторної й позааудиторної самостійної роботи студентів з методики навчання географії та перевірити її ефективність для підготовки майбутнього вчителя;
- 4) підготувати методичні рекомендації для здійснення студентами різних форм і видів самостійної пізнавальної діяльності у навчальному процесі з методики навчання географії.

Значення і роль самостійної пізнавальної діяльності студентів зростає в контексті переходу вітчизняної вищої школи у 2015/16 навчальному році на новий обсяг кредиту Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, який становитиме 30 годин замість чинних сьогодні 36 годин. У зв'язку з цим в навчальних планах українських ВНЗ буде зменшено аудиторні години на вивчення дисциплін й відповідно збільшено час на самостійну роботу. Згідно зі статтею 50 нового Закону України «Про вищу освіту» самостійна робота студентів стає однією з основних форм організації освітнього процесу у ВНЗ [3, с. 46].

Комплексний аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що дослідження різних аспектів самостійної роботи студентів є однією з важливих проблем педагогічної теорії і практики, а її вивченням займається широке коло дослідників [2; 7; 8; 13; 14]. У працях вітчизняних і зарубіжних учених висвітлено різні складові проблеми здійснення самостійної навчальної роботи, зокрема: самостійна робота характеризується як один з ефективних методів підвищення пізнавальної активності майбутніх фахівців; відзначається важливість навчання студентів умінням і навичкам самоосвітньої діяльності; наголошується на ролі викладача в організації самостійної навчальної діяльності студентів; розглядаються питання розвитку самостійної пізнавальної діяльності; значна увага приділяється управлінню самостійною пізнавальною діяльністю студентів тощо [12, с. 11–18].

На думку багатьох науковців, неготовність окремих студентів до продуктивної самостійної навчально-пізнавальної діяльності пов'язана з відсутністю у них інструментарію для успішного подолання труднощів в самостійному засвоєнні теоретичних знань, що вимагає постійної мобілізації волі й уваги, максимальної концентрації інтелектуальних зусиль. Тому першорядного значення набуває проблема оволодіння майбутніми фахівцями раціональними прийомами навчальної роботи, формування в них умінь і навичок самостійної пізнавальної діяльності. Зазначимо, що наявна у вищій школі України система навчання, контролю та оцінювання знань студентів не відповідає сучасним вимогам і не дає змоги організувати навчальний процес так, щоб суб'єкт навчання намагався працювати систематично самостійно з максимальним проявом своїх творчих здібностей. Освіта сучасного педагога не повинна

обмежуватися набором спеціальних знань та вмінь. Вчитель має стати центральною фігурою гуманітарної сфери нашого суспільства, бути дослідником, науковцем, вільно володіти іноземними мовами та інформаційно-комунікативними технологіями [1, с. 87].

У зв'язку із загальним оновленням українського суспільства, його гуманізацією і демократизацією гостро постала потреба структурних перетворень у підготовці майбутніх учителів. Для цього необхідно, щоб методика навчання географії у педагогічних ВНЗ була адаптована до сучасних вимог і спрямована на мотивацію студента як суб'єкта навчання [6, с. 8–11; 10, с. 8–9].

Сучасна ознака методичної підготовки майбутніх учителів географії – це широке впровадження у навчальний процес систематичної самостійної пізнавальної діяльності студентів. Однією з дидактичних умов успішної організації та здійснення такої роботи є відповідне структурування навчального матеріалу з дисципліни на логічно завершені модулі, які охоплюють певну кількість тем й відображені у змісті нормативної навчальної програми з методики навчання географії. Зміст вузівської навчальної дисципліни «Методика навчання географії» поділено на п'ять модулів: перший модуль включає 12 тем, другий-четвертий – по 3 теми, п'ятий модуль – 5 тем [11]. У межах кожного модуля та конкретної теми нами визначено елементи змісту для самостійної роботи студентів і складено переліки ключових питань для організації самостійної навчальної діяльності.

Це дало змогу в змісті кожної теми виокремити теоретичні аспекти навчального матеріалу, засвоєння якого здійснюється у процесі самостійної роботи студентів. Системоутворювальним чинником, що забезпечує цілісний характер засвоєння навчальної інформації, є загальне спрямування самостійної роботи на максимальне використання зв'язків з дисциплінами педагогічного і психологічного профілю, а також з відповідними курсами географії та наявних внутрішніх зв'язків у межах дисципліни.

Нами враховано позицію, що винесені на самостійне опрацювання студентами теоретичні питання за змістом навчальної дисципліни мають бути забезпечені сучасними інформаційними джерелами на друкованій або електронній основі. Тому для виконання студентами завдань самостійної роботи з методики навчання географії складено детальні переліки сучасних інформаційних джерел з використанням друкованих видань, електронних посібників і сайтів інтернет-ресурсу. Для зручності їх застосування студентами джерела розподілені на базові, допоміжні та інформаційні ресурси [5, с. 79–106].

Нами визначено і розроблено зміст завдань з методики навчання географії для аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів відповідно до нормативної навчальної програми. В аудиторній самостійній роботі студентів у межах лабораторних занять виділено два-три елементи змісту для організації самостійної навчальної роботи. Для забезпечення позааудиторної самостійної пізнавальної діяльності студентів відібрано зміст для розробки завдань самостійної роботи студентів за тематикою лекційних та лабораторних занять. Важливим при цьому є визначення оптимальних кількісних показників для складання завдань самостійної роботи студентів: для однієї теми лекційного заняття пропонується два обов'язкові для виконання завдання та одне додаткове творчого характеру на вибір студента; для лабораторного заняття, залежно від ступеня складності й обсягу роботи, – від одного до трьох завдань [4, с. 11–61].

Паралельно здійснювалось планування орієнтовного часу на виконання студентами завдань для аудиторної самостійної роботи та визначалась необхідна матеріально-технічна і навчально-методична база для ефективної реалізації запропонованих завдань (підручники, навчальні посібники, роздаткові матеріали, методичні вказівки, інструктивні картки, дидактичні матеріали, зразки оформлення відповідної шкільної документації тощо).

Методично грамотне структурування навчального матеріалу з дисципліни є передумовою для якісної розробки різних форм та видів завдань для самостійної роботи студентів [9].

Завдання для самостійної роботи студентів з методики навчання географії нами розподілено на обов'язкові та додаткові. Для кожного з обов'язкових завдань встановлено рекомендований час їх виконання, який орієнтується на дещо вищий за середній рівень підготовки студентів. Сумарно рекомендований час на виконання обов'язкових завдань в межах теми або розділу дорівнює запланованому на виконання самостійної роботи студентів

часу згідно з нормативною навчальною програмою з дисципліни. Хронометраж виконання додаткових творчих завдань чітко не регламентується.

Звичайно, що зміст завдань для самостійної пізнавальної діяльності студентів залежить від конкретної теми навчальної дисципліни, специфіки її вивчення і практичного досвіду викладачів. Він має розглядатись і схвалюватись на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри. Необхідно прагнути досягти певної уніфікації та системності в змісті самостійної роботи студентів у межах дисципліни.

Форми та види завдань для самостійної роботи студентів з методики навчання географії нами згруповано за дидактичною метою за такими напрямками:

- оволодіння теоретичними знаннями;
- активізація пізнавальної діяльності;
- осмислення наявних причинно-наслідкових зв'язків та залежностей;
- закріплення набутих знань та формування вмінь і навичок їх застосування;
- відповідальність за прийняття самостійних рішень.

Найважливішим завданням методики навчання географії є *глибоке оволодіння теоретичними знаннями* з дисципліни. Для цього використовуємо такі основні форми самостійної роботи студентів: повторення змісту лекцій, опрацювання відповідних джерел інформації, конспектування теоретичних положень.

Повторення питань з теми за конспектом лекції або роздатковим матеріалом чи їх електронними версіями є формою, необхідною для актуалізації навчальної інформації в процесі виконання інших видів самостійної діяльності або підготовки студентів до лабораторного заняття. Рекомендований час для повторення конспекту однієї лекції, яка містить узагальнювальні таблиці, опорні схеми, діаграми, не повинен перевищувати 1 аудиторну годину, а в більшості випадків має бути обмежений 0,3–0,6 години.

Самостійне опрацювання інформаційних джерел (підручників, навчальних та методичних посібників, монографій, статей у фахових виданнях, довідників тощо) є ключовою формою самостійної пізнавальної роботи для оволодіння студентами значним обсягом нового теоретичного матеріалу. Рекомендований час на опрацювання інформаційних джерел має враховувати складність та обсяг текстів, їх формат, шрифт, інтервали тощо. Відповідно до цього розрахунковий норматив може складати від 0,05 до 0,2 години на одну сторінку.

Самостійне конспектування найважливіших теоретичних положень з базових джерел інформації (виписування даних з нормативних документів, характеристика нових понять, складання класифікацій тощо) – це вид самостійної роботи, який є якісним посиленням попередньої форми. При плануванні часу на її виконання треба пам'ятати, що продуктивність такої діяльності в 2–3 рази поступається звичайному опрацюванню текстів. Завдання щодо самостійного опрацювання джерел з метою конспектування окремих теоретичних положень повинні включати джерела, які є у вільному доступі для користування та наявні на кафедрі, в бібліотеці ВНЗ або в її електронному підрозділі. Повні назви джерел з необхідними даними наведені у переліку рекомендованої літератури до навчальної дисципліни [4; 5; 11].

Активізація пізнавальної діяльності студентів досягається шляхом внутрішнього осмислення навчальної інформації з дисципліни, спонукає до її самостійної структуризації та здійснюється у таких формах: пошук необхідної інформації, складання тез для виступу з актуального питання, розроблення зразків шкільної документації та планів-конспектів уроків з географії.

Пошук інформації в літературі, комп'ютерній системі або інтернеті з коротким реферуванням джерел не гарантує якості й належного опанування матеріалів, але дозволяє сформулювати узагальнене уявлення про відповідну навчальну інформацію за змістом запропонованих питань. Водночас така робота вимагає значних витрат часу, що певним чином обмежує її використання в обов'язкових завданнях.

Написання тез виступу або доповіді з окремого питання спонукає студента до певного рівня узагальнення отриманої з різних джерел інформації, хоча й містить небезпеку механічного запозичення ключових тез різного походження без авторської інтерпретації. Рекомендований час на виконання такого завдання залежить від обсягу змісту поставленого питання та наявності доступних для його опрацювання джерел і може складати 0,3–0,6 години.

Форма самостійної роботи студентів, пов'язана з написанням проблемних міні-рефератів, розробленням планів-конспектів уроків та позакласних заходів з географії, має чимало переваг стосовно набуття навичок правильного оформлення письмових робіт і зразків шкільної документації. Рекомендований час орієнтовно складає 0,5 год. на одну сторінку тексту. Водночас існує серйозний ризик несамотійності виконання таких видів завдань у зв'язку з наявною електронною базою сучасних зразків різних видів планування роботи вчителів географії в інтернеті. Тому завдання щодо пошуку інформації, написання тез доповідей чи міні-рефератів, складання планів-конспектів уроків завжди пропонуються студентам у достатній кількості варіантів з переліком конкретних вимог, які обов'язково вписані у зміст кожного завдання [4; 5].

Завдання щодо осмислення наявних причинно-наслідкових зв'язків та залежностей дозволяють не тільки закріпити теоретичний матеріал чи здобути навички його практичного застосування, а й осмислити власну схему структурно-логічної відповідності зв'язків між окремими поняттями, явищами та процесами. Прикладами таких завдань з методики навчання географії є: підготовка аналітичних довідок, тематичний огляд фахових видань, складання структурних схем та заповнення таблиць.

Підготовка аналітичних довідок з актуальних питань дисципліни надає студенту можливість сформулювати власний погляд на проблему, в т. ч., шляхом генерування висновків, рекомендацій та пропозицій. Окремою вимогою є лаконічність цих довідок.

Підготовка тематичного огляду фахових періодичних видань (друкованих або електронних) є своєрідною модифікацією аналітичної довідки, що готується за певними фаховими джерелами й обов'язково містить висновки та пропозиції.

Завдання щодо складання опорних схем, заповнення узагальнювальних таблиць, побудови графіків, діаграм привчають студентів до необхідності візуалізації ключової інформації, яка є запорукою її адекватного сприйняття. Візуальні форми також зручні для перевірки й дають можливість викладачу здійснювати їх практично миттєву оцінку.

Закріплення основного теоретичного матеріалу та формування вмінь і навичок його практичного застосування досягається шляхом виконання завдань алгоритмічного характеру, коли студент відтворює вже відомі з аудиторних занять або навчальних посібників дії на модифікованій інформаційній базі. З урахуванням особливостей вивчення конкретних тем з методики навчання географії пропонуються такі завдання для самостійної пізнавальної діяльності студентів: вирішення аналітичних завдань, аналіз змісту навчально-методичного забезпечення шкільних курсів географії, порівняльний аналіз чинних підручників та навчальних посібників, заповнення документації за вказаним зразком.

Вирішення розрахунково-аналітичних завдань, зокрема з використанням комп'ютерних навчальних програм, сприяє формуванню прагматичного розуміння переходу від теорії до практики й передбачає повторення вже опанованих алгоритмів. Рекомендований час на такі завдання має орієнтуватись на хронометраж їх вирішення під керівництвом викладача.

Аналіз, обробка та інтерпретація фактичних даних є проекцією попередньої форми самостійної роботи на практичну методичну інформацію, що дає змогу робити коректні висновки та складати прогнози. Натомість істотно зростає технічна складність і громіздкість виконання даного завдання, адже аналіз та обробка даних, а також інтерпретація результатів вимагають додаткового часу.

Заповнення звітних та розроблення оригінал-макетів процесуальних документів є логічним продовженням двох попередніх видів самостійної роботи студентів. При цьому програмований характер мають не тільки дії над навчальною інформацією, а й форма їх кінцевого подання.

У методиці навчання географії широкого застосування набули завдання *адаптивного типу*, які вимагають від студентів прояву відповідальності та творчості під час самостійного прийняття рішень. Такими завданнями є: створення та вирішення проблемних ситуацій, моделювання розвитку навчальних ситуацій, виконання групових проєктів, творча розробка змісту дидактичних матеріалів для вдосконалення шкільної географічної освіти.

Форма самостійної роботи стосовно аналізу та пошуку рішень ситуаційного завдання дуже складна, але ефективна і потребує ґрунтовної підготовки студентів та викладача.

Необхідною передумовою її використання є наявність системи розроблених проблемних запитань і завдань для створення проблемних ситуацій, які охоплюють реальні проблеми навчального процесу з географії сучасної загальноосвітньої школи і важливі для методичної підготовки майбутніх учителів.

Виконання групових проєктів передбачає вирішення завдань певною групою студентів з чітко розподіленими між ними функціями або в умовах колективної відповідальності. Ця форма самостійної роботи використовується на лабораторних заняттях і передбачає застосування інтерактивних методів чи вправ. Особливо це стосується фрагментів навчального диспуту, конференції, рольової гри або моделювання різних складових навчального процесу з географії загальноосвітньої школи.

Розроблення відповідних видів дидактичних матеріалів для окремих складових навчально-виховного процесу й методична оцінка елементів навчально-методичного забезпечення шкільних курсів географії є дуже важливою і складною формою самостійної пізнавальної діяльності студентів й передбачає прояв творчих здібностей. Студентам пропонуються певні алгоритми до рівня розроблення дидактичних матеріалів (або здійснення аналізу), його оформлення та презентації.

За результатами дослідження різних аспектів проблеми організації самостійної пізнавальної діяльності студентів з методики навчання географії можемо зробити певні висновки.

1. Нова парадигма вищої освіти в Україні самостійну навчальну діяльність студента відносить до однієї з основних форм організації навчального процесу у ВНЗ, що зумовлює його переорієнтацію в бік самостійності здобуття фахових знань та розвитку необхідних для самоосвіти умінь і навичок.

2. З метою якісної організації самостійної роботи потрібно забезпечити її змістове наповнення у вигляді конкретних завдань для реалізації на аудиторних заняттях та під час позааудиторної навчальної діяльності. Головною причиною, яка не дозволяє студентам ефективно здійснювати самостійну пізнавальну діяльність, є відсутність спеціально розроблених збірників завдань для самостійної роботи з кожної дисципліни з відповідними методичними рекомендаціями.

3. Самостійна робота студентів має посісти чільне місце у рейтингу навчальної дисципліни, потребує систематичного контролю щодо її виконання та відповідного оцінювання результатів з боку викладача. Надання індивідуальних і групових консультацій студентам за змістом завдань самостійної роботи й перевірка позааудиторної навчальної роботи студентів з дисципліни має здійснюватися регулярно за складеним графіком.

4. Запропонована класифікація форм і видів самостійної навчальної діяльності студентів за дидактичною метою дала можливість розробити та згрупувати за виокремленими напрямками систему завдань з методики навчання географії за змістом лекційних та лабораторних занять.

5. Розроблені завдання для самостійної роботи студентів успішно впроваджено у навчальний процес методичної підготовки майбутніх учителів географії в Інституті природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [4; 5; 12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Роздуми про вчителя / В. Андрущенко // Директор школи. – 2003. – № 4. – С. 86–91.
2. Вантух В. Організація самостійної роботи у навчальному процесі / В. Вантух // Педагогічна думка. – 2008. – № 2. – С. 30–31.
3. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
4. Кобернік С. Г. Збірник завдань для самостійної роботи студентів з методики навчання географії: методичний посібник для студентів географічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів / С. Г. Кобернік. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 80 с.
5. Кобернік С. Г. Методика навчання географії: практикум для лабораторних занять студентів географічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів / С. Г. Кобернік. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 106 с.
6. Кобернік С. Г. Науково-методичні засади географічної освіти в основній школі: монографія / С. Г. Кобернік. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 346 с.

7. Кобернік С. Г. Організація самостійної роботи студентів з методики навчання географії в умовах кредитно-модульної системи навчання / С. Г. Кобернік // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 22 / за ред. В. П. Сергієнка. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 165–168.
8. Кобернік С. Г. Проблема організації самостійної діяльності студентів у навчальному процесі з методичних дисциплін природничого профілю / С. Г. Кобернік, О. А. Цуруль, І. В. Мороз, Т. С. Іваха // Збірник наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія і практика сучасного природознавства». – Херсон: Вид-во «ПП Вишемирський С. С.», 2009. – С. 95–97.
9. Кобернік С. Г. Структурування навчального матеріалу як змістова основна розробки завдань для самостійної роботи з методичних дисциплін природничого профілю / С. Г. Кобернік, О. А. Цуруль // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Методика викладання природничих дисциплін у вищій школі». XVII Каришинські читання, Полтава, 27–28 травня 2010 р. / за заг. ред. М. В. Гриньової. – Полтава: Астрія, 2010. – С. 31.
10. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навчально-методичний посібник / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, О. Я. Скуратович. – К.: Навчальна книга, 2005. – 319 с.
11. Методика навчання географії: програма нормативної навчальної дисципліни для підготовки студентів ОКР «Бакалавр» спеціальності 6.040104 «Географія» / уклад. С. Г. Кобернік. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 35 с.
12. Самостійна робота студентів з методик навчання природничих дисциплін: теорія та практика: монографія / С. Г. Кобернік, І. В. Мороз, О. А. Цуруль та ін. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 315 с.
13. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу / М. Солдатенко // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 49–51.
14. Фрейман С. Д. Самостійність як важливий чинник організації педагогічного процесу / С. Д. Фрейман // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2004. – № 5. – С. 6–10.